

**ZVIERA AKO KRADNUTÝ TOVAR
V NESKOROSTREDOVEKEJ BRATISLAVE.
VYBRANÉ PRÍPADY HOSPODÁRSKEJ
KRIMINALITY Z TRESTNEJ KNIHY
BRATISLAVSKÉHO MESTSKÉHO SÚDNICTVA
Z ROKOV 1435 – 1519¹**

Martin Štefánik

ŠTEFÁNIK, Martin. Animals as stolen goods in Late-Middle Age Pressburg: selected cases of economic criminality from the judiciary book of Pressburg's city justice from the years 1435 – 1519. *Historické štúdie*, 48, 2014, pp. 155 – 161.

Ausgewählte Wirtschaftskriminalitätsfälle aus dem mittelalterlichen Strafgerichtsbuch der Stadt Bratislava-Preßburg aus den Jahren 1435-1519. *Historické štúdie*, 48, 2014, pp. Im vorliegenden Beitrag werden 29 von insgesamt 238 im mittelalterlichen Gerichtsbuch der Stadt Pressburg aus den Jahren 1435-1519 eingetragenen Delikten mit Tieren als gestohlenen Waren analysiert. Dabei werden auch die erhaltenen Verkaufssummen, verschiedene Besonderheiten und die ausgesprochenen Urteile bei den verübten Straftaten erwähnt.

Mittelalter, Pressburg, Kriminalität, Tiere, Diebstähle, Pferde

Už základné bratislavské mestské privilégium kráľa Ondreja III. vymedzilo súdnu právomoc richtára a mestskej rady nad spormi a deliktami tak vlastných mešťanov, ako aj cudzích osôb, ktoré vznikli medzi nimi samými alebo v hraniciach mesta.² Základné privilégium potvrdili takmer všetci stredovekí panovníci.³ Hoci pri následných kráľovských potvrdeniach išlo o odpisy konfirmácií z r. 1313 a 1323, ktoré mali pozmenené znenie niektorých pasáží, základnej výsady vlastnej súdnej právomoci sa zmeny nedotkli.⁴ Početné udelenia ďalších výsad v 14. a 15. storočí sa vo veľkej väč-

¹ Štúdia je súčasťou riešenia grantovej úlohy VEGA 2/0061/11 Človek a svet zvierat v stredoveku a VEGA 2/0079/14, Sociálny a demografický vývoj miest na Slovensku v stredoveku. Práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0051-12 Stredoveké hrady na Slovensku, život, kultúra, spoločnosť.

² „... omnes causas ipsorum et eciam extraneorum exortas inter ipsos, vel intra metas civitatis more hospitum aliorum cum duodecim iuratis concivibus suis possint iudicare.“ HORVÁTH, Vladimír. *Bratislavské mestské privilégium (Ondrej III. – 2. decembra 1291)*. Bratislava : Obzor 1991, s. 13.

³ LEHOTSKÁ, Darina. Bratislavské mestské privilégiá. In *Zborník FFUK Historica*, 27, 1976, s. 216.

⁴ LYSÁ, Žofia. Bratislava. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján (eds.). *Lexikon stredovekých*

šine zaoberajú hospodárskymi a obchodnými záležitosťami. Trestného súdnictva sa týka Žigmundovo privilégium z roka 1405, ktorým udelil mestskej rade právo súdiť aj takých zločincov, ktorí hľadali azyl v bratislavskej kapitule a v domoch kanonikov.⁵ Významným sumárnym potvrdením súdnych a iných výsad mesta Bratislavy bola *Zlatá bula* kráľa Mateja Korvína z roku 1464. V oblasti súdnych kompetencií získalo mesto Bratislava od tohto panovníka r. 1468 ešte dôležité privilégium – právo podrobiť tortúre a popravovať zločincov podľa ich previnenia. Medzi vymenovanými zločincami sa popri vrahoch či podpaľačoch vyskytujú aj zlodeji a lúpežníci, ktorých môžu vešať, stínať, lámať v kolese či upaľovať.⁶ Mesto síce vykonávalo hrdelné tresty na prichytených zločincoch už dávno predtým,⁷ výslovne však toto zvrchované právo ako symbol rovnocenného postavenia s feudálmi dostala Bratislava až Matejovou privilegijnou listinou.

Pomerne početné, ale roztrúsené správy o kriminalite v stredovekom meste prináša aj listinný material, ucelenejší obraz však poskytuje zachovaná kniha trestného súdnictva, tzv. *Aechtbuch*, ktorá je predmetom tohto príspevku. Ide o jedinečný prameň v rámci zachovaných mestských kníh na Slovensku. V pergamene viazaná kniha s rozmermi 30 x 21 cm z rokov 1435 – 1519 je písaná na papieri s motívom vodoznaku v dvoch variantoch volskej hlavy, z ktorej vyrastá kvet na dlhej stopke. Na základe typu vodoznaku možno usudzovať, že papier tejto knihy bol vyrobený v Taliansku.⁸ Na 44 zapísaných stranách sa nachádzajú zápisy z rokov 1435 – 1519. V záznamoch badať istú medzerovitosť. Z niektorých rokov pochádzajú početné zápisy, z iných zasa žiadne. Pomerne intenzívne sa do nej zapisovalo v rokoch 1435 – 1453/58, nasleduje izolovaný zápis z r. 1468 a potom po prestávke niekoľkých desaťročí zápisy z rokov 1510 – 1519. Tým sú určené aj limity a štatistické obmedzenia tohto prameňa. Celá kniha obsahuje 49 súdnych prípadov, t. j. trestných záležitostí jedného alebo viacerých obvinených, ktoré sa naraz prejednávali pred súdom. V rámci týchto 49 prípadov kniha zachytáva 238 deliktov najrôznejšieho charakteru z obdobia 1435 – 1519.

miest na Slovensku, Bratislava : Historický ústav SAV 2010, s. 110 – 112, 129 (pozn. 121 – 124).

⁵ Archív mesta Bratislavy (ďalej AMB), listina č. 732: 15. III. 1405. FEJÉR, Georgius. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis*. Tomus X. Vol. 4. Budae : Typis typogr. Regiae Universitatis Ungaricae 1841, s. 400 – 402 (Nr. CLXXXVI).

⁶ „... ut ipsi(cives) in territoriis dicte civitatis nostre posoniensis patibulum rotas palos ac aliorum tormentorum genera erigere univrosque fures latrones vispilonos domorum incensores homicidas aliosque quoscumque malefactores ubicumque in territoriis sew tenuis prefate civitatis publice et manifeste locis sceleratis et maliciosos deprehensos in persona detinere et detentos prout immo videbitur expedire laqueis suspendi rotare decolare ac incinerare et iuxta eorum excessus et demerita aliis condignis penis feriri et necare.” AMB, listina č. 3 549: 15. II. 1468.

⁷ Napríklad, aj v analyzovanej knihe *Aechtbuch* sa spomína obesenie dvoch zlodejov už r. 1443 alebo podvodníka Janka v r. 1451. AMB, 4 g 1, s. 14, 20.

⁸ DECKER, Viliam. *Priesvitky archívu mesta Kremnice v zbierke Pavla Križku*. Martin : Matica slovenská 1956, s. 4, 16, 21 – 22, 35 – 36, 57.

Druh deliktu	Počet		
Lúpežná vražda	18		
Vražda	11		
Zabitie	1		
Pokus o vraždu	9		
Napomáhanie pri vražde	1		
Navádzanie na vraždu	1		
Lúpež a krádež*	154, z toho:	peniaze	65-krát
		oblečenie	37
		zvieratá	29
		zbrane	8
		látky	7
		ostatné	27
Vlámania	10		
Napomáhanie a navádzanie na lúpež a krádež	4		
Podvod	1		
Falošná hra	2		
Podpaľáčstvo	3		
Násilnosti	8		
Znásilnenie	2		
Krvismilstvo	1		
Cudzoložstvo	3		
Delikty proti vrchnosti	8		
Iné	2		

* Keďže pri mnohých deliktoch boli odňaté viaceré veci, súčet jednotlivých položiek je vyšší ako počet lúpeží a krádeží.

Výrazne najrozsiahlšie sú počtom 154 doložené lúpež a krádež, ktoré nie je možné od seba vždy typologicky oddeliť (keďže pri mnohých z nich nie je zrejmé, či bolo použité násilie, alebo vyhrážka, alebo naopak, či boli vykonané tajne). V rámci lúpeží a krádeží sa zvieratá vyskytujú v 29 deliktoch a po peniazoch a oblečení sú tak treťou najpočetnejšou skupinou vecí ukradnutých obetiam. Z nich najväčší počet – 23 – pripadá na kone, 5 na dobytok a 1 na hydinu.

Kone	23
Dobytok	5
Hydina	1

Kone boli v stredoveku najbežnejším dopravným prostriedkom. O obchod s koňmi sa veľmi zaujímal i panovník. Vyvážať ich z krajiny bolo už od 11. storočia zakázané⁹ a len zriedka sa z tohto zákazu udeľovali výnimky. Jednu z nich dostala aj Bratislava. Roku 1391 kráľ Žigmund zákaz pre Bratislavčanov zrušil a dvakrát ročne, na výročnom trhu, povolil obchodovať s koňmi a predávať ich cudzincom.¹⁰ Vďaka tejto výsade sa stala Bratislava známym a vyhľadávaným konským trhom. Roku 1502 panovník zákaz obnovil a prostredníctvom palatína nariadil bratislavskému richtárovi a mestskej rade prihlásiť u bratislavského župana všetky kone určené na predaj.¹¹ Nečudo teda, že o takýto „nedostatkový“ tovar bol záujem i medzi lupičmi a zlodejmi.

Kôň predstavoval značnú sumu peňazí a hocikto si ho nemohol dovoliť. Medzi okradnutými, ktorých mená poznáme, nachádzame bohatších mešťanov. Roku 1445 istý Jakub Hamr vypovedal, ako ukradol kone Ventúrovi (pravdepodobne Gašparovi Ventúrovi, ktorý bol onoho roku prisáznym).¹² O rok neskôr sa pred bratislavským súdom ocitol Ondrej Payr, ktorý vzal koňa významnému mešťanovi Wolfgangovi Raneisovi. Odcudzený kôň je aj opísaný (*des Wolfgang Raneis ros mit den weys(e)n fuss(e)n*). Ďalej vypovedal Ondrej Payr proti svojim spoločníkom, ktorí okrádajú bratislavských mešťanov o kone.¹³

Podstatne častejšie ako napr. pri odcudzenom šatstve – až 14-krát – sa vo výpovediach vyskytujú údaje o ďalšom osude ukradnutých koní. V 11 prípadoch už boli v čase výpovede predané a väčšinou sa uvádzajú i sumy, ktoré týmto spôsobom zločinci utŕžili. Ak si tieto ceny porovnáme s bežnými cenami na trhu, sú značne nižšie a predstavujú len zlomok zvyčajnej hodnoty.¹⁴ Je to však pochopiteľné, pretože sa delikventi snažili koní čo najrýchlejšie zbaviť a speňažiť ich. Druhá vec je, do akej miery možno údajom z výpovedí zločincov veriť. Viacerí z nich boli nielen zlodejmi, ale aj vrahmi. Možno predpokladať, že všetci boli vzhľadom na závažnosť svojich činov podrobení mučeniu, hoci sa to uvádza len pri jednom z nich, a to Petrovi Siferovi v r. 1510.¹⁵ Na mučidlách sa priznávali k činom spáchaným aj mnoho rokov pred dolapením a v ďalekých krajinách. Možno chceli uvedeným znížením predajných cien znížiť aj závažnosť svojich deliktov. Koľko z týchto priznaní zodpovedá skutočnosti, či sú utŕžené sumy uvedené presne, závisí od konkrétnych okolností vedenia výsluchov, ktoré zo strohých zápisov nevieme posúdiť. K dispozícii však máme údaje o predaných ukradnutých koňoch v nasledujúcej tabuľke.¹⁶

⁹ DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Kôň a člověk v středověku*. Budmerice : Rak 2007, s. 96 – 97.

¹⁰ AMB, listina č. 547: 23. V. 1391; CDH X/8, s. 323 – 324 (Nr. CXXVI).

¹¹ AMB. Listina č. 4235: 28. III. 1502.

¹² AMB, 4 g 1, s. 15.

¹³ AMB, 4 g 1, s. 18.

¹⁴ DVOŘÁKOVÁ, *Kôň a člověk*, s. 87 – 88.

¹⁵ *Ann alle marter*. AMB, 4 g 1, s. 26.

¹⁶ Všeobecne nie je jednoduché v stredoveku stanoviť, v akých reálnych minciach sa sumy uvedené pod pojmom florén vyplácali, najčastejšie však v rôznych typoch denárov. Skratka fl., resp. po nemecky guld., gulden zodpovedá počtovému florénu, t. j. počtovej jednotkezodpovedajúcej striebriu obsiahnutému v 100 denároch z čias Anjouovcov (pričom počet aktuálnych menej kvalitných denárov so zodpovedajúcim obsahom striebra býval vyšší), ktoré boli ekvivalentom stabilnej zlatej mince. Skutočná

Strana	Rok zápisu	Počet koní	Utržená suma
25	1510	2	Spolu za 6 fl.
28	1510	1	3,5 fl.
30	1510	1	4 fl.
«	«	2	7 lib. den.
45	1517	2	5 fl.
«	«	7	jedného za 3 fl., ostatné po 4 fl. spolu 27 fl.
«	«	1	1 fl.
49	1518	4	11 fl.
50	«	1	11 solid. den.

Vo výpovediach však delikventi opisujú aj iný osud ako predaj, ktorý postretol ukradnuté zvieratá. Kuriózný je prípad spomínaného Jakuba Hamra, ktorý vymenil Ventúrove ukradnuté kone za iného koňa. Tohto mu však zasa iní zloději ukradli.¹⁷ Ondrej Payr zasa uvádza meno istého Kalumbta ako nového majiteľa koňa. Nevedno však, či bol tento Payrovým spoluvinníkom, alebo či mu Payr koňa predal.¹⁸ Spomínaný Peter Sifer roku 1510 len opisuje, ako chcel jeho spoločník ukradnutého koňa v Pezinku predat'. Či sa tak aj stalo, zo zápisu nie je jasné.¹⁹

Napokon sa vyskytujú aj prípady akéhosi vybavovania účtov medzi jednotlivými mestami a ich predstaviteľmi, pri ktorých boli odcudzené kone. Nejde pritom o klasické krádeže spáchané bežnými kriminálnikmi, ale o násilné činy významných osobností. V nedeľu po Sviatku sv. Vavrinca (17. 8. 1449), keď trnavského kapitána Ladislava Zenasa (resp. Szénása) nevpustili do Bratislavy a musel zostať pred Laurinskou bránou, rozhneváný sa vracal a niekde vonku zajaľ Burgharda, syna mešťanosta Bartolomeja Scharracha spolu s jeho 3 koňmi, ktoré odviezol do Trnavy.²⁰ Ten istý Ladislav Zenas oznamoval bratislavskej mestskej rade o tri mesiace neskôr, že nejakí zloději ukradli a predali bratislavskému Židovi koňa a žiadal o jeho vrátenie.²¹ Je možné, že obe záležitosti spolu súvisia.

zlatá minca (= zlatý florén, lat. *florenus auri*, nem. gulden in gold) tak mala oproti aktuálnemu denáru pohyblivý kurz od 100 – 200, 300 a v problémových obdobiach aj viac denárov podľa premenlivého obsahu striebra v drobných minciach (len na ilustráciu možno uviesť, že napr. v priebehu r. 1446 sa podľa kremnickej knihy *Kunstrechnung* kurz menil medzi 200 – 600 denármi za zlatý florén. FEJÉR-PATAKY, László. *Magyarország városok régi számadáskönyvei*. Budapest : Magyar tudományos akadémia 1885, s. 634. V skúmanej bratislavskej mestskej knihe *Aechtbusch* pisári označujú reálnu zlatú mincu (= zlatý florén, florén v zlate) ako *fl. auri* alebo *fl. in gold*. AMB, 4 g 1, s. 20, 50, 52.

¹⁷ AMB, 4 g 1, s. 15.

¹⁸ Tamže, s. 18.

¹⁹ Tamže, s. 24.

²⁰ Tamže, s. 19.

²¹ AMB, listina č. 2 494: 7. XI. 1449.

Aj dobytok mal podobne ako kone pomerne vysokú hodnotu,²² ktorú, navyše znásoboval fakt, že sa kradol vždy po niekoľkých kusoch – zakaždým ho nachádzame uvedený v pluráli. Vo viacerých prípadoch je zapísaný aj ich počet.

Roku 1449 vypovedal Peter Prochandler, ako so svojimi spoločníkmi ukradol v noci bratislavskému mešťanovi Šimonovi 150 volov. Ďalej opisuje, ako zvieratá prepravili cez rieku Dunaj na druhý breh. Spolupracoval s nimi aj istý Ondrej, ktorý im dal o voloch informáciu a potom im aj pomohol pri čine.²³ V roku 1451 bol pred Bratislavou ukradnutý bližšie neurčený počet kráv.²⁴ Na krádeži sa prostredníctvom svojich služobníkov podieľal šľachtic Michal Orság, ktorý rôznym spôsobom predtým aj potom strpčoval Bratislavčanom život.²⁵

Zaujímavý je, vzhľadom na ich povolanie, prípad dvoch mäsiarov – Wolfganga a Raya, ktorí medzi rokmi 1453 – 1455 v spolupráci s istým Petrom Polsterom (ktorý potom proti nim vypovedal) ukradli nejakému mužovi zo Starhembergu v Rakúsku 11 volov.²⁶ Kravy a voly bral so svojimi spoločníkmi aj Jakub Hamr, spomínaný už v súvislosti s krádežami koní. Dobytok (voly) ulúpený na pastvinách pred mestom potom podľa záznamu zahnali do Bratislavy – zrejme za účelom predaja, ale to už zápis neprezrádza. Na konci zápisu sa uvádza kompletný zoznam všetkých spoluvinníkov, ktorí sa na lúpeži podieľali.²⁷

Iné zvieratá – zaznamenaný je jediný prípad – krádež sliepok z roku 1510.²⁸ Priznal sa k nej istý Nicklen, ktorý sa dostal pred bratislavský súd spolu so svojim druhom Gregorom. Záznam je stručný a okrem mena ešte jedného spoluvinníka Juraja neobsahuje iné podrobnosti. Delikt ani nevzbudil na súde veľkú pozornosť, pretože Nicklen mal na konte viacero vážnejších a rozsiahlejších krádeží koní, peňazí aj oblečenia.

Celkovo teda sa objavili zvieratá v 13 súdnych prípadoch²⁹, pričom, ako sme už spomenuli, v niektorých z nich kradol ten istý delikvent viacero druhov zvierat. Rozsudok je zaznamenaný v štyroch z nich – z toho trikrát smrť obesením, čo bol typický

²² Napríklad, v rokoch 1439 – 1449 sa cena jedného vola pohybovala okolo 610 denárov. GÁCSOVÁ, Alžbeta. K problematike mestskej chudoby v Bratislave v 1. polovici XV. Storočia. In *Historický časopis*, 1, 1953, 2, s. 212.

²³ *Item Peter Prochandler, Mathes Pergmaister, Lamprecht mit irn dienern haben genomen diebleich in einer nacht dem Symon Sneider unsrm mitburger HF ax(e)n und die gepracht an dos urfar daz da haisst an den Oxn. Do hat I(hne)n der Tarnak Jannko und Peretzy Mihal geholfen die oxsen vberzubringen.* AMB, 4 g 1, s. 19.

²⁴ AMB, 4 g 1, s. 21.

²⁵ Vtedajší kráľovský pokladník Michal Orság z Gútu sústavne porušoval kráľovské privilégia a páchal rôzne násilnosti na Bratislavčanoch, obyvateľoch iných miest (AMB, listiny č. 1 470, 2 481) aj na osadenstve Bratislavského hradu. ORTVAY, Tivadar. *Geschichte der Stadt Pressburg II/3. Der Haushalt der Stadt im Mittelalter.* Pressburg : Carl Stampfel 1900, s. 240. Okrem iného posielal do Bratislavy aj svojich špiónov. AMB, 4 g 1, s. 20.

²⁶ AMB, 4 g 1, s. 23.

²⁷ Tamže, s. 15.

²⁸ Tamže, s. 30.

²⁹ Tamže, s. 15 – 16, 18, 19, 21, 23 – 28, 30, 45, 48 – 50.

trest pre zlodejov.³⁰ Okrem toho bol jeden zlodej koní popravený zvlášť krutým spôsobom – lámaním v kolese.³¹ Šlo o bývalého kata Juraja Tolpla, ktorý sa dopustil 19 vážnych deliktov, z toho šesť lúpežných vražd, čo je najväčší počet previnení jedného páchatel'a, zaznamenaný v súdnej knihe, a tomu zodpovedá aj jeho prísny trest.³²

TIER ALS GESTOHLENE WARE IM SPÄTMITTELALTERLICHEN
PRESSBURG AUSGEWÄHLTE WIRTSCHAFTSKRIMINALITÄTSFÄLLE
AUS DEM MITTELALTERLICHEN STRAFGERICHTSBUCH
DER STADT BRATISLAVA-PRESSBURG AUS DEN JAHREN 1435 – 1519

Martin Štefánik

Die wichtigste Quelle zur Geschichte der Kriminalität im mittelalterlichen Pressburg stellt das älteste Straferichtsbuch mit dem Namen Aechtbuch aus den Jahren 1435-1519 dar. Das „*Aechtbuch*“ enthält insgesamt 49 Gerichtsfälle mit 238 verschiedenen Straftaten. Weit am häufigsten sind Raub und Diebstahl vertreten. Von insgesamt 154 Delikten dieser Art handelt sich 29-mal um Tiere, davon 23-mal um Pferde, 5-mal um Vieh und 1mal um Hühner. Die gestohlenen Pferde werden häufig durch besondere oder außergewöhnliche Zeichen beschrieben. Manchmal kommen auch die, beim Verkauf erzielten Summen vor, welche in der Regel dem Wert von 2-5 Gulden entsprechen. Das Vieh wurde in allen Fällen in mehreren Exemplaren, in der Regel während des Weidens in der Nähe der Stadt gestohlen und die Täter mussten bei ihren Aktionen in einer organisierten, aus mehreren Personen bestehenden Gruppe vorgehen. Das Urteil ist in 4 dieser Fälle bekannt und, wie es im Mittelalter bei Raub und Diebstahl üblich war, relativ streng: 3mal Erhängen, 1mal Radebrechen (im letztgenannten Falle handelte sich jedoch um einen mehrfachen Mörder, welcher sich seine Strafe auch für andere schwere Delikte verdiente).

Mgr. Martin Štefánik, PhD. Historický ústav SAV, P. O. Box 198, Klemensova 19, 844 99 Bratislava

³⁰ Tamže, s. 28, 45, 50.

³¹ Tamže, s. 49.

³² V tejto štúdii uvádzam oproti svojim predchádzajúcim prácam niekoľko opravených a revidovaných číselných údajov.